

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2019, s.2: 263-278

**Sosyoloji'nin Öğretmen Okullarında Ders Olarak Okutulmasına Yönelik
Görüşler: İbrahim Alaaddin Gövsa ve Hilmi Ziya Ülken**

Opinions on Teaching Sociology as a Lesson in Teacher Schools: İbrahim Alaaddin
Gövsa and Hilmi Ziya Ülken

Dr. Yeliz Okay

yelizakinokay@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2036-2952

DOI: 10.5281/zenodo.3463903

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 23 Ağustos / August 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Eylül / September 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Eylül / September 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: OKAY, Y. (2019). Sosyoloji'nin Öğretmen Okullarında Ders Olarak Okutulmasına Yönelik Görüşler: İbrahim Alaaddin Gövsa ve Hilmi Ziya Ülken *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (Eylül 2019): 263-278.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevusbd@gmail.com>

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Bu çalışmada, 1924 yılında öğretmen okulu müfredatına ilk kez sosyoloji dersinin konulması yönünde alınan karar sonrası sosyolog ve eğitimcilerinin bu konuya ilişkin eleştirel düşünceleri ele alınmaktadır. 1924 yılında sosyoloji dersi müfredatına ilişkin görüş belirten İbrahim Alaaddin Gövsa, aynı zamanda bu yönde ilk eleştirileri de dile getirmiştir. Ayrıca Hilmi Ziya Ülken'in 1927 yılında Gövsa'nın görüşlerine de değinerek kaleme aldığı yazısı yine sosyoloji müfredatı ve dersi verecek öğretmenlerin formasyonları ile ilgili olarak dönemin bakış açısını ortaya koyması bakımından bu çalışmada Gövsa ile birlikte ele alınmıştır. Bu makalede İbrahim Alaaddin Gövsa'nın ve Hilmi Ziya Ülke'nin öğretmen okullarında sosyoloji eğitimine ilişkin eleştirilerinin dayandığı temel noktalar ve gerekçeleri ile düşünürlerin görüşlerine temel teşkil eden Batılı kaynaklar irdelenmekte ve eğitimde sosyolojinin yerine ilişkin dönemin bakış açısı ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Okulu Müfredatı, Alaaddin Gövsa, Hilmi Ziya Ülken Sosyoloji Dersi, Eğitim Sosyolojisi.

Abstract

In this study, the critical thoughts of the sociologists and educators of the statement after the decision taken in 1924 for the first time to include sociology in the teacher school curriculum will be discussed. İbrahim Alaaddin Gövsa, who expressed his opinion on the curriculum of sociology, also expressed the first criticisms in this direction. In addition, Hilmi Ziya Ülken's article, which was written by Gövsa in 1927, was also discussed in this study in terms of revealing the perspective of the period regarding the sociology curriculum and the formations of teachers who will teach the course. In this article, the main points on which İbrahim Alaaddin Gövsa's and Hilmi Ziya Ülke's criticisms of sociology education are based and their reasons and the Western sources that form the basis of the opinions of the thinkers will be examined and the perspective of the place of sociology in education will be put forward.

Keywords: Teacher School Curriculum, Alaaddin Gövsa, Hilmi Ziya Ülken, Sociology Course, Sociology of Education.

Giriş

Sosyoloji disiplini Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Batı ile hemen hemen eş zamanlı olarak beka konusunda ortaya çıkan siyasal ve sosyal sorunlara çareler üretebilecek bir çıkış yolu olarak varlık göstermiştir. Erken Cumhuriyet döneminde de disiplin toplumun tüm alanlarında gerçekleşecek ve rejimin idealize ettiği yaşam biçimini şekillendirecek yol haritasının belirleyicisi konumundadır. Bunun temel nedeni gerçekte İmparatorluğun eğitim imkânlarının ve sosyo-kültürel yapısının biçimlendirdiği aydın bakış açısına sahip, Ziya Gökalp gibi öncü isimlerin siyasal ve sosyal hayata ilişkin sosyolojik görüşlerinin doktrinden ideolojiye dönüşmesidir. İmparatorluk için kurtuluş imkânı olarak görülen Sosyoloji erken cumhuriyet döneminde de toplumsal yaşamın modernleşme sürecinde etkilidir. Sosyoloji'nin disiplin olarak Türkiye'ye girişi Batı ile aynı dönemde, Batı'da olduğu biçimde ekoller ve ekollerin kurumsallaşma süreci ile süreli yayınların yayımlanması ve meslek gruplarına toplumu ve toplumsalı anlatmak amacıyla sosyolojinin müfredatlara ders olarak konması biçiminde olmuştur. Eğitim müfredatları toplumsal gerçekleri göz önünde bulundurmamak zorunda olduğu kadar toplumun ihtiyaçlarına ve kalkınmasına yönelik hedefleri de içerir nitelikte olmalıdır. Bireyin, toplumu tanınması, toplumsal yapının temel özelliklerini bilerek sorunlarını yorumlar hale gelmesi ancak toplumsal yapıya ilişkin temel kavramları ve ilkeleri bilmesi ile sağlanabilir. Bu nedenle müfredatlar farklı disiplinlerin ortak ilkeleri ve anlayışı ile hazırlanır. Öğretmenlik mesleğini icra edecek bireylere verilen mesleki eğitimde, sosyoloji dersinin, toplum için hedeflenen yapısal değişimleri harekete geçirecek bilgileri içerdiği düşünüldüğünde dersin müfredata alınması elzemdir. Bu noktadan hareketle sosyolojinin ders olarak müfredata girişinin siyasal, sosyal, eğitimsel nedenlerinin yanında ders kitaplarının içerik ve niteliğinin, dersi veren eğitimcinin akademik donanımının ne olması gerektiğine ilişkin tartışmaların dönemin süreli yayınlarında yer aldığını görmek mümkündür.

Bu çalışmada Ziya Gökalp ile 1911'de başlayan sosyoloji eğitiminin 1924 ve 1927 yıllarına gelindiğinde toplumsal, siyasal değişime bağlı olarak geçirdiği dönüşüm ele alınacaktır. Bunun yanında dersi verecek eğitimcilerin formasyonu ve ders kitaplarının içeriğinin, dersin okutulduğu kurumun eğitim hedefleri ile örtüşüp örtüşmediği hususlarında İbrahim getirilen eleştiriler ele

alınacaktır. Hilmi Ziya Ülken ve İbrahim Alaaddin Gövsa'nın kaleme aldığı eleştirel makalelerin yanı sıra dönemin ders programları ve alınan kararlara da yer verilen çalışmada Sosyoloji disiplinin değişen siyasi konjonktüre bağlı olarak toplumu tanıma bilgisini içeren derse dönüşme süreci ortaya konacaktır.

Sosyoloji'nin Eğitim Programlarına Girişi

Sosyoloji ile ilk karşılaşmalar Batı'da olduğu gibi toplumumuzda da devletin içinde bulunduğu siyasal, sosyal ve ekonomik temelli sorunlara çözümler arama sürecine denk gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybı yaşadığı ve toplumsal çözümlerle karşı karşıya kaldığı süreçte Osmanlı aydını Batı kaynaklı bu disiplini İmparatorlukta yaşanan toplumsal buhranın aşılması için olanak olarak görmüştür. Sosyoloji, Batı kökenli bir disiplin olsa da Türk Sosyolojisi ilk andan itibaren kendi özgün sınırları içinde gelişme göstermiş ve siyasal temelli sosyal sorunların çözümünde yerli sosyologlar ve aydınlar toplumun sosyokültürel kodlarına uygun yöntemlerle hareket etmişlerdir. Toplumun kurtuluşu için gereken siyasal ve sosyal hamlelerin merkezinde yer alan sosyoloji en baştan itibaren bireyin, toplumun bilgisini edinmesi amacıyla eğitimin bir parçası olarak benimsenmiştir. Bu anlamda 1911 yılından itibaren sosyoloji dersi eğitim müfredatlarında yer almaya başlamıştır. 1911 yılında ortaöğretimde sosyoloji öğretimi Ziya Gökalp'ın Selanik İttihat ve Terakki İdadisinde İçtimaiyat dersleri okutması ile başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki sürece kadar düzenli olmayan şekillerde ortaöğretim kurumlarında sosyolojinin ders olarak okutulduğu bilinmektedir. Disiplinin Türkiye'ye girişi, kabul görüşü, sosyoloji teorilerinin, ekollerin akademik ve entelektüel çevrelerde yer bulmaya başlaması ile aynı süreç olan 1924 yılında sosyoloji dersi, lise ders müfredatı genel çizelgesinde yer almıştır (Zabun&Berber, 2019: 1073).

İlk İçtimaiyat ders programı 1924 yılında hazırlanan programdır. Bu program teknik anlamda program geliştirmenin temel unsurlarını barındırmamakla beraber, bir konular listesi özelliği göstermektedir (Zabun, Berber, 2019: 1075). 1924'teki lise programında "İçtimaiyat" dersinin içeriği 1920'de Fransa Eğitim Bakanlığı'nın öğretmen okulları için hazırladığı program örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu programda konular birey ve toplum ilişkisi hak-

kındaki giriş bilgilerinden sonra başlıca üç bölüme ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla iktisat sosyolojisi konuları, aile sosyolojisi konuları, siyaset sosyolojisi konularıdır. Programın sonunda din sanat ve toplum ilişkisine de değinilmektedir (Tan, 1987: 172). Sosyoloji dersi 1924 yılı lise ve muallim mektepleri ders dağılım çizelgelerine İçtimaiyat adı ile eklenmiştir. Yeni programda yer alan şekli ile sosyoloji dersi “Ahlakî ve Medenî Bilgiler”, “Hukuk ve İktisat” derslerindeki “sistemsiz, dağınık malumatı” sistematize eden, içeriği bakımından bilimsel sosyolojinin kavram, problem ve yaklaşımlarını ortaya koyan bir derstir. Sosyoloji dersi 1924 programı, ders dağılım çizelgesinde bağımsız bir ders olarak ya da felsefe ile birlikte, 11. sınıflarda “Felsefe ve İçtimaiyat” adı altında 2 saat, 12. sınıf Fen şubesinde 4, Edebiyat şubesinde ise 6 saat şeklinde düzenlenmiştir. Edebiyat şubesinde okutulan 6 saat dersin 2 saati psikoloji dersi için ayrılmıştır (Zabun, 2013:43) .

Müfredat programı incelendiğinde sosyoloji, felsefe ve psikoloji derslerini verecek öğretmenlerin hangi alandan mezun olması gerektiği ve hangi ders kitaplarının okutulacağı hakkında bilgi verilmemektedir. Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı Kitapçığında(Liseler, 1340: ss.56-57) İçtimaiyat/Sosyoloji dersi için açıklamalar şu şekilde sıralanmıştır.

1.İçtimaiyat: Edebiyat ve Fen Şubelerinde Müşterek (iki saat). Ferd cemiyet, içtimâî hayatın maddî, zihnî, ahlakî hayata olan tesiri, cemiyetlerin tasnifi.

2.İktisadî İçtimaiyat: Maddî ihtiyacı tatmin etmek üzere vücuda gelen içtimâî teşekküller: Korporasyon, sendika, kooperatifler; Muhtelif cemiyetlerde istihsal tarzları; istihsalin muhtelif anasır ve müteakabil münasebetleri, tabiat, sa’y, sermaye, işbölümü, içtimâî teşebbüsleri, tesanüd ve tesanüde ait müesseseler, sigortalar. Muhtelif cemiyetlerde mübadele tarzları, kıymet ve fiyat, rekabet, inhisar-ı nakid, itibar ve itibar müesseseleri. Mülkiyet ve eşkal-i muhtelifesi ve tekâmülü. Mülkiyet hakkında içtimâî meslekler; tebedüllat-ı iktisadiyenin müessesat ve adat ve efkâr üzerine tesiri.

3.Aile İçtimaiyatı: Ailelerin muhtelif eşkâli ve tekâmülü; muasır aile, izdivaç, mahiyet-i ahlakiye ve içtimaiyesi. Kadının aile ve cemiyetteki mevki. Kadınların haysiyet ve hakkının inkişaf ve tekâmülü.

4.Siyasî hukukî içtimaiyat: Siyasî cemiyetler, envai, tarz-ı tekâmülü Millet nedir? Milliyet fikri. Bunu teşkil eden anasır. Vatan ve vatan muhabbeti: Devlet: Devletin vezaifinin zaman ve mekânla tebeddülü. Musair devletlerin tahmamül ettikleri vezaif, devlet ile dinin yekdiğerinden ayrılmasına müteveccih tekâmül; bugünkü devletlerde din ve devlet münasebeti

Vatandaşların yek diğeri ile hukukî münasebetine göre devletin eşkali, kast usulü, aristokrasi, demokrasi, fertlerin hukuku, hürriyet ve hududu; Hükümet: Hükümetin eşkali, monarşi, oligarşi, halk hükümeti ve cumhuriyet, parlamenter hükümet, rey-i âmm, rey-i mahdud, temsil-i nisbî; Kuvve-i umumiyenin taksimi: Teşrii ve icrai kuvvetler(yasama ve yürütme yani) arasında münasebet; kuvve-i adliye, cürüm ve esbabı hakkında nazariyat, ceza telakkisinin tekâmülü; Devletlerin yekdiğeri arasındaki münasebetler; harp ve sulh, hüküm usulü, cemiyet-i akvam fikri, Sosyoloji nokta-i nazarından din, ilim, sanat; dinin, sanatın, ilmin ibtidâî şekilleri ve bunların tekâmülü; dinin vazife-i içtimaiyesi; Asâr-ı sanatın vücuda gelmesinde muhit-i içtimaiyenin tesiri, bu tesirin hududu.

Müfredat programı incelendiğinde sosyolojinin ekonomi, siyaset ve toplumsal yapı değişkenlerinden hareketle konuların belirlendiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu tutumun dönemin toplumsal ve siyasal koşullarına ilişkin gerçeği yansıttığı da diğeri önemli noktadır.

Dönemin eğitim anlayışını içeren zaman zaman da bu anlayışı eleştiren yazıların yer aldığı süreli yayınlarda İçtimaiyat dersine ilişki değerlendirmeler içeren makaleler dikkati çeker. İbrahim Alaaddin Gövsa ve Hilmi Ziya Ülken'in müfredata İçtimaiyat adı ile sosyoloji dersinin konmasına ilişkin görüşlerini içeren makaleler yayımlandıkları tarihin toplumsal ve siyasal koşulları açısından dikkat çeken değerlendirmeler içermektedirler. Bu eleştirel makaleler Sosyoloji algısının dönüşümünü göstermesi bakımından da önemlidir. Sosyoloji, siyasal çözümler içeren disiplin olma kimliğinden, toplumsal yapıyı yeniden biçimlendiren sosyal reçeteleri içeren bugün eğitim sosyolojisi alt alanı olarak ele aldığımız kimliği kazanmıştır. Öğretmenlik mesleğini icra edecek ve yeni nesilleri yetiştirecek bireye toplumsalın ne olduğunu ve toplumu anlatmanın gereğinden hareketle sosyoloji eğitimi önemsenmeye başlanmıştır. Toplumsal yapıda değişikliği sağlayacak olan bireylere verilen eği-

timde sosyoloji dersinin varlığı, sosyoloji eğitiminin felsefi, sosyal ve siyasal temellerini göstermesi bakımından da erken dönemde kaleme alınan bu makaleler önemlidir.

Sosyoloji dersinin öğretmen okullarına konduğu dönem, sosyolojinin siyasal ve sosyal sorunların çözümünün bilimsel odağı görülmeye başlandığı ama tamamen nakil yoluyla batıdan aktarılan bilgilerin ışığında bir sosyoloji imajının şekillendiği dönemdir. Ziya Gökalp'ın Türkçülük görüşü ile biçimlendirdiği *Yeni Hayat* doktrini cumhuriyetin erken yıllarının da hâkim ideolojisi ve her alanda yeniliklerin dayandığı temel anlayıştır. Bu doğrultuda eğitim sisteminde gerçekleşen yenilikler ve bu yeniliklerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı dönemin koşulları ve imkânları dönemin aydınlarını düşündürmüş ve öneriler getirmelerine sebep olmuştur. 1924 yılında öğretmen okullarına sosyoloji dersinin konması yönünde verilen kararın ardından Hilmi Ziya Ülken ve İbrahim Alaaddin Gövsa bu konuda eleştiriler ve öneriler içeren birer makale kaleme almışlardır. İbrahim Alaaddin Gövsa, 1925 yılında *Tedrisat Mecmuası*'nda "Muallim Mekteplerinde İctimaiyyat" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Hilmi Ziya Ülken ise 1927 yılında *Felsefe ve İctimaiyyat Mecmuası*'nda "Liseler ve Muallim Mekteplerinde İctimaiyyat Programları" başlıklı Gövsa'nın görüşlerini de ele alan ve dersin içeriği, okutulacak kitaplar ve eğitimciler konusunda tavsiyeler içeren bir yazı yayımlamıştır. Bu iki yazı, dönemin entelektüelinin sosyolojinin üniversite dışındaki eğitiminin nasıl olması gerektiğini ifade etmesi ve gerek düz lise gerekse öğretmen yetiştiren liselerde sosyoloji dersinin verilmesindeki amaç ve önemi ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Bir başka önemli noktada dönemin rejiminin eğitim konusunda aldığı kararların resmî kurumların süreli yayınlarında gerek eğitim sosyologları gerekse sosyolojinin önde gelen isimleri tarafından ele alınarak iyileştirilmesi için eleştirilere yer verilmesidir.

1924 yılında öğretmen okulu müfredatında yer alan sosyoloji dersi 1911 yılında Ziya Gökalp'ın Selanik İttihat ve Terakki İdadisi'nde İctimaiyyat derslerine müfredatta yer vermesinden sonra yeni Türkiye'de bu anlamdaki ilk teşebbüs olmuştur. 1925 ve 1927 yılları arasında da derse ilişkin tartışmalar bugünün perspektifinden bakıldığında oldukça ileri bir adım olan müfredat değişikliğinin iyileştirilmesi için kanaatlerin tartışıldığı süreci ortaya çıkarmıştır. 1924 yılında Mehmed İzzet, Mehmet Ali Ayni arasında ders kitaplarının nite-

liğine ilişkin yaşanan polemik de aynı dönemin koşullarında ortaya çıkmış ve aynı süreli yayınlarda yer almıştır (Okay, 2019: 3).

İbrahim Alaaddin Gövsa ve Hilmi Ziya Ülken'in Liseler ve Öğretmen Okullarında Okutulan Sosyoloji Dersine İlişkin Görüşleri

Harf inkılâbı öncesi kaleme alınan bu yazılar gerek atıfta buldukları batılı sosyologların, sosyoloji eğitimine ilişkin eserleri ve sosyoloji eğitimi hakkında görüşlerini de nakletmeleri bakımından oldukça önemlidir. Alaaddin Gövsa, 1925 yılında kaleme aldığı yazısında, dokuzu kız, onbeşi erkek olmak üzere 24 öğretmen okulunda okutulmak üzere sosyoloji dersinin müfredata konmasının bir devrim niteliği taşıdığını ifade eder (Gövsa, 1925: 277). Gövsa (1925: 228), biraz eleştirel bir üslupla öğretmen okullarında sosyoloji dersini okutacak yeterlilikte kadroların olmayışını ve bu dersin okutulmasının öğretmen adaylarının gelişimine katkısını şu şekilde sorgular: *"Son senelere kadar memleketimizde İctimaiyat ile uğraşan yirmidört değil belki dört kişinin bile mevcudiyetini kimse bilmez iken; lisanımızda İctimaiyat'a ait dört kitap bile neşrolunmamışken, bu yirmidört muallim bir an içinde nereden yetişti ve o yirmi dört mektebde İctimaiyat tedrisatı acaba nasıl cereyan etti ve ne türlü neticeler temin etti?"* 1925 yılında öğretmen okulları programında yapılan değişikliklerin büyük ölçüde Fransa'nın öğretmen eğitim yönteminden etkilendiğini belirten Gövsa, sosyoloji dersinin de bu bakış açısı ile programa konduğunu ve sosyoloji dersinin Fransa'da ki müfredatının aynen alınarak ders kitaplarının da tercüme edildiğini belirtir. Gövsa (1927:228), *"binaenaleyh bu yepyeni şube-i ilmin Muallim Mektepleri'ne idhaline dair Fransa'da cereyan eden münakaşattan haberdar olmak üzere belki de ikaz eder zannederim"* diyerek Fransa'da bu dersin öğretmen okullarında ve liselerde okutulması kararının ardından ortaya çıkan tartışmaların da nakledilmesinin yol gösterici olacağını ifade eder.

"Revue Pédagogique unvanıyla Paris'te çıkan aylık terbiye mecmuasının 1924 Teşrin-i Sâni'sinde münteşir nüshasında Fransa'nın St. Brieuc Darülmualimîni Müdürü Mösyö Hebert bu mesele hakkındaki tenkidatı hülasadan sonra muhakemât ve istintacatını da ilave eden uzun bir makale neşretti" diyen Gövsa(1925:s.228), bu makalede Albert Petit'in Siyaset Bilimleri Akademisi'nde verdiği konferansın ve *Revue de Paris'*de yayımlanan tenkidinin özetinin yer aldığını aktarır. St. Brieuc öğretmen okulu müdürü Mösyö Hebert ve Albert Petit'in Fransa eğitim sisteminde özellikle öğretmen okullarında sosyoloji dersinin okutulması-

na yönelik birbirini destekler nitelikteki eleştirileri, öğrencilerin bu derse ilişkin akademik hazır bulunuşluklarının yetersizliği ile ilgilidir. Mösyö Hebert ve Albert Petit, hayat bilgisi ya da sosyal bilgiler öğretmeni olmayacak ilkokul öğretmeni adayı lise öğrencilerine daha önce bu dersin felsefi ve sosyal temellerini içeren bilgileri edinecek hazırlık dersleri verilmeden doğrudan sosyoloji dersinin verilmesini hazmedemeyecekleri bilgileri yüklemek olarak görmektedirler. Gövsa, kendi kaleme aldığı makalesinde bu bilgileri nakletmek suretiyle günümüz eğitimcilerinin de müfredat değişikliklerinde ya da eğitim politikalarında meydana gelen değişikliklerde tartıştıkları ya da göz önünde bulundurdıkları temel prensip olan hazır bulunuşluk meselesini Fransa’da bu yöndeki tartışmalardan hareketle sosyolojinin eğitimi minvalinde kendi ülkesindeki durumu sorgular. Sosyolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkan Fransa’da yükseköğretimde dahi henüz kuramsal ve yöntemsel olarak nasıl okutulması gerektiği konusunda sıkıntılar varken ve yeni bir bilim dalı olarak görülürken liselerde okutulmasının eleştirilere yol açtığını öğrendiğimiz makaleler, kendini ispatlamamış sosyoloji kuramlarının, göreceli ve eksik yönleri olan yöntemlerin bu haliyle müfredata konduğunda gençleri fikri ve manevi olarak olumsuz etkileyeceğine de vurgu yapıyor. Gövsa, Türkiye’de öğretmen okulları müfredatına sosyoloji dersinin konması noktasında yaptığı eleştirilerin bir diğeri olan bu dersi verecek kadroların niteliği noktasında da bu makalelere şu şekilde atıfta bulunur: *“Albert Petit’in diğer bir nokta-i endişesi de Darülmüallimînlerde İctimaiyat okutacak muallimler hakkındadır; aynen şöyle söylüyor: “Öyle muallimler lâzım ki kablettarihe ait bahislerle, ilm-i iktisad, ulum-ı içtimayye, hukuk-ı düvel, mesâlik-i felsefiye ile edyanın menşeleri gibi mebahisin cümlesiyle ülfet etmiş bulunsun ve bunların fevkinde ince bir maharete, anâtı fark eden bir sanata, yüksek bir nazarla tamim kabiliyetine sahip olsun ki bunun da emsali azdır (Gövsa, 1925:289).*

İbrahim Alaaddin Gövsa, makalesinde 1924 yılında Fransızca’dan Türkçe’ye tercüme edilen A.Gleyse ve A.Hesse’nin müşterek olarak kaleme aldıkları *Terbiye ve Ahlaka Müteallik Tatbikatıyla İctimaiyat Dersleri* adlı kitaba *Revue d l’ecole* mecmuası muharriri “Mösyö Olivier de Roy”un getirdiği eleştirilere değinerek yazarların ilham aldıkları kaynaklar ve kitapta ileri sürdükleri tezlerin dayandığı noktaların hatalı olduğu yönündeki eleştirilerin yanında Sosyoloji Ortadoks adı verilen dönemde ortaya çıkan görüşlerin eleştirisinin öğ-

retmen adaylarına öğretilmemesi gerektiğini vurgulayan Roy'un, sosyoloji programlarını fazla şişkin ve iddialı bulduğunu ve eğitim hedeflerinin eğitim değerinin olmadığını kabul eder. Gövsa makalenin ilerleyen bölümünde Türkiye'de bu kitabın okutulmasına yönelik eleştirilere de yer verir. Mösyö Herbert'in Albert Petit, ve Mösyö Olivier de Roy'un görüşlerindeki asıl noktalarını özetledikten sonra kendi görüş ve deneyimlerini ifade ettiğini belirten Gövsa, Mösyö Herbert'in öğretmen okullarındaki sosyoloji eğitimine eleştiriler yöneltilebileceğini düşündüğünü, ancak müfredat programlarına bu disiplinin konmasının yanlış olmadığını vurguladığını ve Türkiye için de durumun bu olduğunu belirtiyor. Öğretmen okulu programları 1920'den önce ortaokulda okutulan maddelerin genişletilmiş biçimi olduğunu ancak yeni programda öğretmen okullarına yükseköğrenime özgü maddelerinde konması uygun görülmesi gerektiğini da ekler(Gövsa,1925:289).

Gövsa, Herbert'in sosyoloji ders programlarının hazırlanmasından sonra Fransa'da buna uygun ders kitaplarının da ortaya çıktığını söylediğini belirtir. Bu eserler, A.Gleyse ve A.Hesse'nin müşterek olarak kaleme aldıkları Türkçe'ye de tercüme edilen- *Terbiye ve Ahlaka Müteallik Tatbikatıyla İçtimaiyat Dersleri* ve Davy ve Soriau'nun kitaplarıdır. Yazara göre, bu üç kitabın ortak özelliği, öğretmen okulları ihtiyacını karşılamamalarıdır. Bu kitaplar ortaya koydukları tezler ve görüşleri itibariyle sosyolojiyi bir öğretmen bakış açısı ile değil bilimsel disiplin olarak ele almış dolayısı ile hedef kitle olan öğretmen adaylarının ihtiyaçlarına cevap verememiştir. İbrahim Alaaddin Gövsa bu noktada Herbert'in öğretmen okulu müdürü olması ve dört yıldan beri bizzat sosyoloji dersi okutması nedeniyle bu kararı vermekte yetkin olduğunu belirtir. Gövsa, Herbert'in sosyolojinin öğretmen adaylarının eğitim ve meslek hayatlarında sağlayacağı faydaları sıraladığını aktarır. Gövsa kendi döneminin toplumsal yaşantısı ve yapısını işaret ederek, geleceğin toplumunu oluşturacak nesli yetiştirecek ilköğrenim öğretmenlerinin sosyal hayatı belirli bir açıdan görebilmelerinin önemini vurgular. Herbert'in görüşlerinden hareketle Gövsa, sosyoloji dersini verecek olanların bu alanda yeterli bilgi donanımına sahip olmaları gerektiğini altını çizer (Gövsa,1925: 289).

Öğretmen adaylarının bu derse ilgisinin temelinde gençlerin yeniyi öğrenmek eğilimi olduğunu anlatan Gövsa yaşlarının gereği ortaya çıkan meraklarının bu derste tatmin edildiğini, yani öğretmen adaylarının derse ilgisinin

psikososyal durumları ile ilişkili olduğunu ve gündelik hayatlarında dersin pratik faydalarını gördüklerini Herbert'in görüşlerinden hareketle ileri sürerek gözlem, akıl yürütme ve sorgulama gibi alıştırmalar içeren bu dersin diğer tedrisata oranla daha az okula özgü olduğunu ve bu ders ile adeta okulun, hayata doğru açılarak öğrenciye yeni bir muhit hazırladığını vurgular. Tüm bu nedenlerle öğretmen adayları eğitim ve ahlâka uygulanan bir sosyoloji dersinden kendilerini mesleklerine ve medeni görevlerine daha bağlayacak vesileler bulduklarını belirten Gövsa Fransa'da sosyoloji müfredatına ilişkin eleştirilere yer verdiği makalesinde, Türkiye'de bu dersin müfredatta yer almasına ilişkin durumu ve eleştirileri ele alır. "Gövsa(1925:289), *"Cumhuriyet çocuklarını yetiştirecek, buldukları yerlerde bilhassa küçük kasaba ve köylerde bir meşal ve rehber vazifesi deruhte edecek olan ibtidai muallimlerinin içtimâî teşkilat hakkında mazbut fikirlerle mücehhez olmaları müfid ve lâzımdır. Bu itibar ile yeni programlara o dersin ilave edilmiş olmasını memnuniyetle telakki etmeliyiz* diyerek dersin gerekli olduğu konusundaki hükmünü ifade eder. Ancak bu dersi verecek kadroların ve dersin eğitim malzemelerinin neler olması gereğinin gözden geçirilmesini eğitim hedefleri ve hedef kitle açısından gerekli buluyor ve bunu şu çarpıcı soru ile belirtiyor : *"Ancak başlarken de işaret ettiğim vechile son zamanlara kadar İçtimaiyat ile uğraşan dört kişinin bile mevcudiyeti mucib-i tereddüd iken bütün muallim mekteplerinde İçtimaiyat tedris edecek yirmidört muallimi defaten nasıl tedarik etmelidir ?"*(Gövsa, 1925:280)

Mehmet İzzet'in tercüme ettiği *İçtimaiyat Dersleri* kitabının öğretmen ve öğrenciler için önemli ve tek kaynak olduğunu bununla beraber kitabın öğretmen okulu öğrencilerinin seviyesinden yüksek seviyede olduğunu ve üniversite öğrencilerine okutulmasının daha uygun olacağına değinir. Bu eser başlangıçta sadece Darülfünun öğrencileri için bir ders kitabı olarak düşünülmüş ve Maarif Vekaleti tarafından orta okul, lise ve öğretmen okulları programına içtimaiyat dersi konulması ile bu kurumlarda da okutulmaya başlanmıştır (Anık,2008:151). Mehmet İzzet de bu kitabın üniversite dışında okutulmasının yanında tercüme edilmeden evvel Fransız toplumunun toplumsal yapısını ve gerçeklerini ele aldığını bu çevirinin topluma ne yarar sağlayacağı konusundaki tereddütlerini şöyle ifade eder:

"Bu nokta tercümeye başlamadan evvel bizi düşündürdü. Türk kari'lerin kolaylıkla ve tamamen massedemeyecekleri bir kitabı onların önüne koymakta ne fayda var-

dır? Fakat Darülfünun talebesinin böyle bir rehber ihtiyacını ne kadar büyük olduğunu gördüğümüzden, içtimaiyata ait asgari malumatın mümkün merteye yayılmasının ne kadar faydalı olacağını her vesileyle hissettiğimizden tercüme karar verdik”(Mehmed İzzet, 1924: XIII).

Gövs, öğretmen okullarındaki sosyoloji dersinin yalnızca tek ve üstelik tercüme bir kitaba dayanmasını yanlış bularak kitabın eksikliklerini ve anlaşılmayan noktalarını tamamlayacak ve ağır konularını öğrencinin seviyesine indirecek öğretmenler olsa bu kitabın okutulmasına devam edilebileceğini söyler. Sosyoloji dersini verecek öğretmenin geniş bir bilgi birikimine ve mükemmel bir düşünce sistematığına ihtiyacı olduğunu belirten Gövs, öğretmen adayının önemli ve heyecanlı konular karşısında yalnız ‘şişkin cümleler ve basmakalıp formüller’ ile yarım bilim adamı olmaktan çok bir sosyoloji öğretmenin olgunlaşmış kişiliğe ve ciddi bir felsefe eğitime sahip olmasını önemser. Öncelikle orta dereceli öğretmen yetiştiren öğretmen okullarının açılmasını önemli bulan Gövs, öğretmen okullarını sınırlayarak beş en fazla altı merkezde bulunmasını tavsiye eder. Son olarak da öğretim süresini beş yıla çıkararak ve programına sosyoloji gibi dersleri de katan ve bu şekilde öğretmen okulları seviyesini yükseltmek isteyen Maarif Vekaleti’ni bu konuları tekrar gözden geçirmeye davet eder.

Hilmi Ziya Ülken de 1927 yılında *Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası*’nda kaleme aldığı *Liseler ve Muallim Mekteplerinde İçtimaiyat Programları* başlıklı yazında sosyoloji eğitimi konusunda görüşlerini İbrahim Alaaddin Gövs’a katıldığı ve ayrıştığı yönleri de vurgulayarak kaleme alır. Ülken burada paylaştığı görüşlerini 1932 yılında yayımladığı *Umumi İçtimaiyat* ve 1943 yılında kaleme aldığı *Sosyoloji* adlı ders kitaplarının önsözünde de paylaşmıştır. Ülken de Fransa müfredat programının tercüme edilerek eğitim sistemimize uyarlandığını sosyoloji eğitimi konusunda Mehmet İzzet’in kitabının bu anlamda lise dersi kitabı kabul edildiğini ve Gövs’ın bu konuda Mösyö Herbert başta olmak üzere Batılıların kendi ülkelerinde lise müfredatında sosyoloji dersi okutulmasına dair getirdikleri eleştirileri ele alarak değerlendirdiğini ifade eder. Kendisinin sadece müfredatın ne olması gerektiğinde değineceğini belirten Ülken, Fransız Öğretmen okullarında okutulan kitapların isimlerini ve yazarlarını şöyle sıralar:

“Fransız muallim mekteplerinde okutulmak üzere İctimaiyat’a dair bazı eserler intişar etti. Bunlardan başlıcaları Davoeyi’in İctimaiyat Unsurları(Birinci Kısım:Siyasî İctimaiyat), Hesse ve Glayse’in İctimaiyat Dersleri, Soryon’un İctimaiyat’ı, Vormes’in İctimaiyat’ı, daha çok evvel neşredilmiş olan ve bir mekteb kitabından ziyade rehber vazifesi gören Bougle’nin İctimaiyat Nedir? Eseriyle Gaston Richard’ın İctimaiyat Hakkındaki İbtiaâ Mefhumlar, Marsel de An’ın Sosyolojisi’dir. Forneje’nin iki ciltlik İctimaiyat’ı ile Gaston Richard’ın diğer bir İctimaiyat kitabı mekteb kitabı olmaktan ziyade birer tedkik eseri olmak mahiyetindedir”(Ülken,1927:74) .

Hilmi Ziya Ülken, ortaokullardaki içtimaiyat programlarını Öğretmen Okullarında Sosyoloji, Liselerde Sosyoloji olarak kesin çizgilerle ikiye ayırmak gerektiğinin altını çizer. Öğretmen okullarının ilkokullarda görev yapacak öğretmenleri yetiştirdiğini öğrencileri yüksek tahsile hazırlayan genel kültüre ilişkin bilgilerin verilmesi gerektiğini belirten Ülken, liselerde üniversiteye gitmek için lüzumlu bilimsel nitelikli bilgilerin verilmesi gerektiğini vurgular. Bu bakış açısı ile, aynı zamanda bu iki gurupta verilecek içtimaiyat dersinin de içeriğinin ayrılması gerektiğinin altını çizer ve öğretmen okullarında okutulacak sosyoloji dersinin içeriğinin pragmatik esaslar dikkate alınarak hazırlanmasının faydası üzerinde durur. İktisat ve hukuk uyumlu bir pratik bilgiler rehberi şeklinde hazırlanacak ders kitabının yeni Türk toplumunun iktisadî ve hukukî sorunlarına ve toplumsal yasalarına yer vermesi gereğinin üstünde durur. Ülken(1927:75), liselerin birinci devresinde vatan ve vatandaşlık bilgisi içeren ve çocuğun evdeki hayatından, mahallesiyle, mektebiyle, kasaba veya şehriyle alakasından başlayarak memleketi, vatani ile mensup olduğu medeniyet ve nihayet beşeriyet ile münasebetinden ortaya çıkan tesir ve tesirinden, bunlara ayrı ayrı uyumundan söz etmelidir der ve vatandaşlık bilgisinin öğretmen okullarının sosyoloji dersi vazifesi göreceğinin altını çizer.

Liselerin ikinci devresinde verilecek sosyoloji eğitimi için ise sosyolojinin tarihçesi, konusu, yöntemi, toplumsal yapı gibi genel sosyoloji bilgilerini içermesi gerektiğini belirtir. İktisat, hukuk, güzel sanatlar, din, ahlak konularını içerecek genel sosyolojinin ilk kademedeki zooloji ve botanik bilgilerini de içeren hayat bilgisi ve toplumsal yapıyı irdeleyen genel hayat bilgisi ile uyumlu olması gereğini vurgular.

“İstanbul Erkek Lisesi Felsefe ve İctimaiyat Muallimi” kimliği ile kaleme aldığı makalesinde Hilmi Ziya Ülken, bir anlamda hem öğretmen okullarında

hem de liselerde verilecek sosyoloji eğitiminin müfredatının neleri içermesi gerektiğini ortaya koymuş ve psikoloji, felsefe ve hayat bilgisine uyumlu olarak nasıl şekillendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç

1924 yılında muallim mekteplerine ders olarak içtimaiyatın müfredata konulmasının uyandırdığı yankılar, 1920'de Fransa'da sosyolojinin ders olarak liselerde okutulmaya başlaması ile ortaya çıkan eleştirilerin hemen hemen aynısı olarak karşımıza çıkmaktadır. İçtimaiyat'ın öğretmen okullarında ve liselerde okutulması ilgili ders kitaplarının gerek tercüme gerekse özgün eserler olarak yayımlanması süreci Alaaddin Gövsa ve Hilmi Ziya Ülken gibi sosyologların hem dersin içeriği hem dersi okutacak eğitimci kadrosu hem de ders kitaplarının muhteviyatı konusunda görüşlerini ve eleştirilerini ifade etmelerine yol açmıştır. Bu çalışmada 1924, 1925 ve 1927 yıllarındaki erken dönem bakış açısı ortaya konmaya çalışılmış olup yükseköğretim dışında sosyoloji eğitimi almak yoluyla toplumsal yapı ve toplumsal olgular konusu ile karşı karşıya gelecek olan ilk gençlik dönemindeki bireylerin kendi dönemlerinde edindikleri izlenimin de izlerini sürmek mümkündür.

1924 yılı Muallim Mektebi müfredatına İçtimaiyat dersinin konulması öğrencilerin ve eğitimcilerin hazırbulunuşlukları dikkate alınmadan verilmiş bir karar olarak yorumlanabilir. Ancak Alaaddin Gövsa'nın yer verdiği bilgilerden durumun Fransa'da farklı olmadığını da anlamak mümkündür. Gövsa, Cumhuriyetin erken yıllarında alınmış bu kararı batılı bilim adamları ve eğitimcilerin görüşlerine uzun uzun makalelerinden alıntılar yapmak suretiyle gerekçelendirerek eleştirmektedir. Ancak batılı eğitimcilerle sosyolojinin ders olarak okutulması noktasında ve bu dersin topluma sağlayacağı yarar konusunda hemfikirdir. Ders kitabı olarak okutulacak eserlerin öğretmen adaylarının seviyesine uygun olarak yeniden yazılması, sosyoloji eğitimi verecek kadroların bu konuda gerekli donanımına sahip olması, ders içeriğinin ileriye dönük nesillerin yetiştirilmesinde yarar sağlayacak nitelikte olması gerektiğini vurgulayan Gövsa, bu konudaki yetersizliklerin giderilmediği bir içtimaiyat dersinin toplumsal fayda yerine gençlerin fikirlerini ve duygu durumlarını olumsuz etkilemek yoluyla toplumsal zarara sebebiyet vereceğini ifade eder. Sosyoloji'nin içinde bulunulan zaman diliminde Batı'da dahi kendini henüz

tam ifade edemeyen kuramlarla ve yanlış, eksik yöntemlerle tartışıldığını belirten yazar, çeviri eserler yoluyla aktarılan sosyolojik bilginin ders içeriğine dönüşmeden gözden geçirilmesi noktasında ısrar eder.

İstanbul Erkek Lisesi Felsefe ve Sosyoloji öğretmeni olarak 1927 yılında Liseler ve Muallim Mekteplerinde İctimaiyat Programları başlıklı yazıyı kaleme alan, Hilmi Ziya Ülken ise, İbrahim Alaaddin Gövsa'nın görüşlerine katılmasının yanında sosyoloji eğitiminin liselerde ve öğretmen liselerinde okutulmasının koşullarını ortaya koymuştur. İki lise türünde eğitim göreceğ öğrencilerin geleceğe ilişkin hedeflerinin birbirinden farkına değinen Hilmi Ziya Ülken bu makalesinde ileride kaleme alacağı sosyoloji ders kitaplarının da bir taslağını ortaya koymuştur. 1943 yılında yayımlanan Sosyoloji ders kitabının önsözünde makaleden parçaları görmek mümkündür. Pragmatik bir anlayışla ders kitaplarının ve müfredatın ne olması gerektiğine değinen Ülken, eğitim kadrosuna ilişkin bir yorumda bulunmamıştır.

Gövsâ ve Ülken'in aldıkları eğitimler ve Cumhuriyet döneminde aldıkları görevler düşünüldüğünde sosyoloji eğitiminin nasıl olması gerektiği konusundaki detaylı görüşleri dönemin koşulları açısından önemli olduğu kadar batılı bir perspektifin yansımaları olması itibarıyla da önemlidir. Ayrıca iki eğitimcinin de değindiği batılı kaynaklar çok erken dönemde sosyoloji eğitimine ilişkin batılı uygulamaların Türkiye'ye teorik ve pratik olarak nakledildiğini yansıtmaktadır.

Kaynakça

- Anık, M.(2008) Lise "Sosyoloji Ders Kitapları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, Sayı.16, ss.145-191.
- Hilmi Ziya [Ülken](1927). Liseler ve Muallim Mekteplerinde İctima'iyât Programları İstanbul, 1927. *Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası*, Sayı.1 ss.73-75.
- Hilmi Ziya [Ülken](1932), *Umumi İctimaiyat*, Matbaa-i Ebüzziya.
- İbrahim Alaaddin[Gövsâ](1925). "Muallim Mekteplerinde İctimaiyyat", *Tedrisat Mecmuası*, XIII. cilt, Sayı.67. ss. 277-283.

- Tan, M.(1987). "Ortaöğretim Kurumlarında Sosyoloji Öğretimi", *Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları*, Ankara, TED Yayınları.
- Okay, Y.(2019)."Mehmed İzzet ve Mehmed Ali Aynî Arasında İctimaiyat Dersleri Üzerine Bir Polemik", *OPUS, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, , Cilt:13, Sayı 19.
- Ülken, H. Z.(1943). *Sosyoloji*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Liseler(1340). *Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı* İstanbul: Matbaa-i Âmire. 1924
- Zabun, B, (2013). "Türkiye'de Sosyoloji Öğretimi Üzerine Kapsamlı İlk Çözümleme: Hilmi Ziya Ülken", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı.37.
- Zabun, B. & Berber, Ş. (2019). "İdeolojik Sosyoloji Öğretimi: Halk Fırkası Programı Doğrultusunda Yazılan İlk Ders Kitabı (Necmeddin Sadak)", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, Sayı:5(21)